

ԴԱՎԻԹ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

Խաչատուր Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ
գեղարվեստական կրթության ֆակուլտետի
արվեստի պատմության, տեսության և
մշակութաբանության ամբիոնի մագիստրոս
ՀՏԴ 821.19.0

**«ՆԱՐԵԿԻ» ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ «ՀԱՅՈՑ ԴԱՆԹԵԱԿԱՆԸ»
ՊՈԵՄԻ ՎՐԱ**

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. Նարեկացի, Շիրազ,
ողբերգություն, ազդեցություն, պոեմ:

Ключевые слова и выражения: Нарекаци, Шираз, трагедия, влияние,
поэма.

Key words and expressions: Narekatsi, Shiraz, tragedy, influence, poem.

*Եվ Նարեկացին՝ ճիշտ հազարամյա հորս հայրը մեծ,
Դանթեին ասաց՝ «Այս տղեկն էլի իմ սրտից խմեց,
Բնչպես կըմպեին մանուկ օրերս Աստվածաշնչից...»*

Հ. Շիրազ

««Հայոց դանթեականը» Հովհաննես Շիրազի աստվածային տաղանդի փայլատակումներից մեկն է, որի ամբողջ ուժն ու խորությունը զգալու համար անհրաժեշտ է սուզվել նրա աստվածաշունչ-նարեկաշունչ տողերի մեջ»¹:

Նարեկաշունչ տողեր... «Հայոց դանթեականը» որոտնամասյանի արդարև արժևորումը թողնելով ուսումնասիրողներին՝ խուզարկու լապտերն ուղղենք գրականագետ Սուրեն Աղաբաբյանի սահմանմանը: Առանց զուգակշռելու Գրիգոր Նարեկացու և Հովհաննես Շիրազի ողբազրքերը՝ հերմենևտիկ խողովակներով պիտի անցկացնենք երկու պոեմների հետևյալ աղերսները.

1. ողբերգության ըմբռնումներ և բովանդակային հենակետեր,
2. գեղարվեստական արժեքի բարձրացմանն ուղղված բառաստեղծման մեթոդի կիրառում,
3. սեփական երկի արժևորում:

¹ Ս. Աղաբաբյան, Հովհաննես Շիրազի «Հայոց դանթեականը», տես՝ Հ. Շիրազ, Հայոց դանթեականը, Եր., «Նաիրի» հրատ., 1991, էջ 338

Սակայն մինչ այս կետերի քննությունը, անխուսափելի է «Հայոց դանթեականը» պոեմում Նարեկացու տեղորոշման և դերաբաշխման հարցերի շուրջ ակնարկը:

*«Հայտնվիր և դու՛, մեծ Նարեկացի,
Ո՛վ աստվածապեղ, մոնչա և դու՛,
Դու՛, որ բուրվառն էս մեծ առեղծվածի,
Որ կշռում էիր մեղքերը մարդու,-
Աստծո պես էիր Աստծո հետ խոսում,-
Իջի՛ր, որ ազգիդ վիշտն էլ կշռես
Կոտորածների լաբիրինթոսում,
Մեղքից զարհուրած՝ ուխտդ բուրվառես,
Ահեղ դատաստանն աշխարհ բերելով,
Ուր մեղքն անպատիժ ու դեռ վիշտն է ծով:
Հայտնվի՛ր, որ գեթ ինքդ աշխարհ գաս,
Լուռ Աստրձո տեղ ի՛նքդ մոնչաս...»²:*

Շիրազը, «աստվածային դժնի դժոխքում ծիծաղած» Դանթե Ալիգիերիից բացի, հայոց իրական դժոխք առաջնորդելու է ոգեկոչում նաև հայ անմահների. Մեսրոպ Մաշտոց, Մովսես Խորենացի, Գրիգոր Նարեկացի, Կոմիտաս, Զորավար Անդրանիկ և այլք: Ի տարբերություն «ոգեխմբի» մի շարք կերպարների (անգամ՝ Դանթեի) կրավորական դերերի՝ վերջինները պոեմի դիպվածաշարի գործողությունների անմիջական մասնակիցներն ու «ճարտարապետներն» են: Առանձին համապարփակ քննության են ենթակա նաև Կոմիտասի և Անդրանիկի դերակատարումները. Կոմիտասն՝ իբրև ողբերգական տեսարանների արտահայտության զենիթակերտ, Անդրանիկը՝ «Մեծ մոռունչի գիշերվա»³ ահեղ դատաստանի, անողորմ հաշվեհարդարի դիցազարմ վրիժակ:

Վերստին գալով խնդրո առարկային՝ նշենք, որ նախասահմանված մշտական ներկայությունից բացի, Շիրազն ընթերցողին ու Նարեկացուն առերեսում է 40 և ավելի անգամներ: Հեղինակը դիմում է սրբին մի քանի կերպ. մե՛րթ որպես իր պոեմի կնքահոր, մե՛րթ որպես մարդկային մեղքերը կշռողի, մե՛րթ որպես հայոց դժոխքով անցնող «ոգեխմբի» անդամ-ակնատեսի, տեսարաններին արձագանքող ապրումների խտացման, մե՛րթ որպես ուղղակի խոսքով հանդես եկողի: Վերջինը համարձակ պոեմի համարձակ քայլերից մեկն է՝ թե՛ բովանդակային, թե՛ գաղափարական, թե՛

² Հ. Շիրազ, Հայոց դանթեականը, Եր., «Նաիրի» հրատ., 1991, էջ 15

³ «Հայոց դանթեականը» պոեմի 21-րդ՝ նախավերջին, գլխի վերնագիրը՝ «Մեծ մոռունչի գիշեր»:

գեղարվեստական առումներով: Ուղղակի խոսքը հաճախ գործածվում է երկխոսությունների, եղեռնապատումը միջամտող հառաչանքի կամ, Շիրազի բնորոշմամբ, նկարագրությունները «նարեկամունչ» կերպով «համեմելու» տեսքով:

Դառնանք վերոնշյալ 1-ին կետին՝ ողբերգության ըմբռնումներին և բովանդակային հենակետերին:

«Նարեկեան /քրիստոնեական/ ողբերգութիւնը ժամանակի ու տարածութեան, պատմական իրադարձութիւնների, համամարդկային կեանքի ընթացքի ծայրայեղ խտացումն ու փոխադրումն է հոգեւոր-զգացմունքային դաշտ, մարդկային ներաշխարհ: Ողբերգութիւնը պայմանաւորող հակադիր ուժերը մարդու ներաշխարհի մէջ են եւ մարդն է իր կենսագործնէութեան հեղինակն ու պատասխանատուն: Պատերազմի պայքարի դաշտը մարդու հոգին է եւ ամէն ինչ կատարւում է այստեղ»⁴: Եթե նարեկյան ողբերգությունն, ի սկզբանե, կրում է համամարդկային, որով և ազգային բնույթ, ապա շիրազյանը բացառապէս ազգայինից վեր է անվում համամարդկայինի: Շիրազյան պայքարի դաշտը դուրս է գալիս ներանձնային սահմաններից և, անհատի ինքնահաղթահարմամբ, պատասխանատվության է կանչում ողբաստեղծ կողմին:

Նարեկացու մատյանի «ողբերգական վիճակը պայմանաւորուած է մարդու վայրասլացքով, աստուածային պատուիրանը զանց առնելու, ուխտը դրժելու բանականութիւնից եւ շնորհներից, ճշմարիտ հաւատքից զրկուելու հետեւանքով»⁵, ինչն էլ դառնում է բովանդակային հենակետ: Իսկ Շիրազի ողբերգությունը սկիզբ է առնում հստակ պատմական իրադարձությունից: Եթե «Նարեկը» տանում է խոր մեղսագիտակցության և ինքնամաքման աստվածային ճանապարհով, ապա «Հայոց դանթեականը» պոեմի բովանդակային հանգուցալուծումը դառնում է Մեծ վրեժի «արզանդադուռ»⁶:

Երկու պոեմների բովանդակություններն էլ հենված են գիտելիքի, իմացության և զգացական վիթխարի շտեմարանի վրա. մեկի դեպքում կտակարանային ճշմարտություններն են, արարչության և բնական տարերքների զմայելի մեկնությունը, մարդկային էության ճանաչողությունն ու անհուն հավատն առ Աստված, մյուսի դեպքում՝ հայ և համաշխարհային պատմական անցքերը, ազգերի մշակութային

⁴ Ա. Պետրոսյան, Նարեկը՝ բժշկարան, Եր., 2003, էջ 27

⁵ Նույն տեղում, էջ 28

⁶ Հ. Շիրազի կիրառած բառն է:

ժառանգության ճանաչողությունը, մեծ հույսն ու անհուն հավատն առ հայոց ցեղային տարերքը:

Երկու մատյաններում էլ, տաղաչափական տեսակներից, չափաբանական զանազան հնարքներից բացի, առկա է երկի գեղարվեստական արժեքի բարձրացմանը միտված բառաստեղծման մեթոդի կիրառման անժխտելի առընչակցություն: Սա պարարտ նյութ է հանդիսանում լեզվական ուսումնասիրությունների մշակների համար:

Խոսքի պատկերավորման համեմատության, փոխաբերության, անձնավորման, չափազանցության միջոցների, փոխակերպության այլաբանական տեսակի երկուստեք տարափն այնքան է հարազատացնում երկու հեղինակներին, որ, կարծես, փոշիացնում է նրանց կապող հազարամյա կամուրջը:

Թե՛ Նարեկացին, թե՛ Շիրազն իրենց երկերի արժեքավորության ու կատարած աշխատանքի նվիրականության մեջ այնքան են համոզված, որ հենց իրենք են մատնանշում ստեղծագործության կրթական նշանակությունը, ինչպես օրինակ այս հատվածներում.

«Եղիցի բղիտումն արտասուաց սովաւ վարժելոցն...»⁷ («Թող առատորեն արցունքներ բխեն սրանով կրթված մարդկանց աչքերից...», փոխադրումը գրաբարից՝ Վազգեն Գևորգյանի),

«Եվ թող այս գիրքս դասագիրք դառնա

Մանուկ մարդկության սեղանի վրա»⁸:

Եթե Նարեկացին Աստծուն ու ինքն իրեն է համարում «Նարեկի» հարատևման երաշխավորներ (*«Ու թեպետ որպես մի մահկանացու՝ պիտի վախճանվեմ, բայց այս մատյանի հարակայությամբ կմնամ անմահ»*), ապա Շիրազը դիմում է Նարեկացու ուղղակի խոսքին և վերջինի շուրթերով ասում.

«-Ոչ որ չի կարող մեր ծուխը կտրել... Թոնիրը կա՛ դեռ,

Եվ այս մատյանի հարակայությամբ կապրի հույսն անմեռ»⁹:

Բնավ այսօրինակ խնդիր չդնելով՝ նրանք իրենց մատյաններով կանգնեցրին սեփական հուշարձանը, նախանշելով իրենց գործի մշտնջենականությունը: Եվ եթե «Նարեկը» հաստվել է որպես հայերիս Աստվածաշունչ, ապա «Հայոց դանթեականը» դեռ նոր պիտի ստանա իր վարձքն՝ իբրև հանճարի սերմից պտղավորված հայոց վրեժի աստված:

⁷ Գ. Նարեկացի, Մատենանոթերգութեան, Եր., «Սովետական գրող» հրատ., 1977, էջ 56

⁸ Հ. Շիրազ, Հայոց դանթեականը, Եր., «Նաիրի» հրատ., 1991, էջ 7

⁹ Նույն տեղում, էջ 98

Պատահական չէ, որ դեռևս չհրատարակված պոեմի պատառիկները բերնեբերան հասել են Միջերկրական ծովի արևելյան ափեր¹⁰: Իսկ կա՞զունեկ զուգական ստեղծագործություն, ժողովրդական բանահյուսության նմուշներից բացի, որ արժանացած լինի նման ճակատագրի:

Դ. Պետրոսյան

«ՆԱՐԵԿՏԻ» ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ «ՀԱՅՈՑ ԴԱՆԹԵԱԿԱՆԸ»

ՊՈԵՄԻ ՎՐԱ

Ամփոփում

Ներկայացված է Գրիգոր Նարեկացու «Մատյան ողբերգության» պոեմի ազդեցությունը Հովհաննես Շիրազի «Հայոց դանթեականը» պոեմի վրա: Զուգահեռներ են տարված երկու պոեմների միջև. ողբերգության ըմբռնումներ, բովանդակային հենակետեր, կիրառված լեզվական հնարքներ, ստեղծագործության արժևորում հեղինակի կողմից և այլն: Հոդվածը կարող է որպես սկզբնաղբյուր ծառայել ավելի ընդարձակ ուսումնասիրությունների համար:

Д. Петросян

ВЛИЯНИЕ “КНИГИ СКОРБИ” НА ПОЭМУ “АРМЯНСКАЯ

ДАНТЕАДА”

Резюме

В статье представлено влияние “Книги скорби” Григора Нарекаци на поэму Ованнеса Шираза “Армянская дантеада”/“Айоц Дантеакан”. Проведены паралели между двумя поэмами: понятия трагедии, основы содержания, лингвистические приемы, признание автором ценности произведения и т.д. Статья послужит источником для более широких исследований.

D. Petrosyan

INFLUENCE OF “BOOK OF SORROW” ON “THE ARMENIAN DANTE – ESQUE”

Summary

In the article there is presented the influence of Grigor Narekatsi’s “Book of Sorrow” on “Hayoc Danteakan” “The Armenian Dante – esque”/“Hayoc Danteakan” by Hovhannes Shiraz. There are made some parallels between the two poems: understanding of tragedy, the basis of the content, linguistic tricks, the recognition of the value of literary work by the author, etc. The article will serve as a source for broader research.

¹⁰ Նշենք, որ պոեմն առաջին անգամ (նախնական տարբերակով) տպագրվել է Բեյրութում 1965 թ.: